

DETI V GERULATE

Eduard Krekovič

CHILDREN IN GERULATA

Abstract: Author analyses the graves of children in the Roman cemetery II dated from the end of 1st to the beginning of 3rd century AD in Bratislava – Rusovce. The cemetery belonged to the auxiliary fort Gerulata. 249 graves were excavated (not the whole cemetery) – among them 81 inhumations (32,5 %). To children belonged 42 graves (16,9 %) – 33 were inhumations. On average the inhumation graves were less furnished with grave goods than cremations. This fact is documented also in the nearby cemetery in Carnuntum (Ertel a i. 1999). In search for the reasons of inhumation rite in case of children the author sets a new interpretation (except of reasons which are valid also for the inhumation graves of adult persons like poverty, religion...). Part of inhumation graves could belong to children of soldiers which were illegal according to Roman law.

Key words: Rusovce, Gerulata, Roman cemetery, child graves.

V mnohých kultúrach už od doby kamennej sa v pohrebnom ríte detí prejavujú isté zvláštnosti v porovnaní s dospelými. Často detské hroby chýbajú vôbec alebo sa objavuje tzv. „fenomén chýbajúcich detí“, keď je detských hrobov menej, než to vyplýva z demografických tabuliek.

Tento príspevok sa bude venovať analýze detských hrobov na rímskom pohrebisku II v Gerulate – Rusovciach (Pichlerová, 1981). Pohrebisko patrilo osadenstvu rímskeho auxiliárneho tábora a príľahlej osady a je datované do poslednej štvrtiny 1. až začiatku 3. storočia. Má birituálny charakter, keďže je tam mimoriadne vysoký počet inhumácií – patrí sem približne tretina z 249 hrobov (81 – 32,5 %). Oba spôsoby pochovávaní sú z chronologického hľadiska súbežné. Pozostatky zo všetkých hrobov boli vyhodnotené aj antropologicky, i keď pri žiarových hroboch sa to dalo vyhodnotiť len v obmedzenej miere. V prípade kostrových pozostatkov detí sa vyskytli problémy s určením veku, keďže mnoho kostier sa zachovalo vo veľmi zlom stave, prípadne boli úplne strávené a len na základe rozmerov hrobovej jamy sa dalo usudzovať, že ide o detské hroby. Pohrebisko nie je úplne preskúmané, lebo to neumožňovala novoveká zástavba, resp. cintorín. Časť hrobov bola zničená ťažbou piesku a orbou.

Celkový počet identifikovaných detských hrobov na pohrebisko bol 42 (16,9 %), z toho bolo 33 inhumácií a 9 kremácií. Je možné, že detských žiarových hrobov bolo o niečo viac, lebo antropologicky sa dalo určiť len 107 zo 168 kremácií (63,7 %), aj to väčšinou bez bližšieho určenia pohlavia dospelých jedincov. Výrazné zvýšenie počtu detských žiarových hrobov však nepredpokladáme, keďže na birituálnych pohrebiskách staršej doby cisárskej prevažujú v rámci detských hrobov inhumácie (často aj niekoľkonásobne). Naproti tomu inhumácie dospelých sú

menej časté. V Gerulate bol pomer detí a dospelých pochovaných inhumačne 33 : 48. Vzhľadom na počet detských hrobov v rámci celého pohrebiska je zrejmé, že deti boli pochovávané predovšetkým týmto spôsobom, kým u dospelých prevažovala kremácia. Orientácia hrobov nebola jednotná, čo je pre hroby staršej doby cisárskej typické, na rozdiel od neskorších inhumácií zo 4. storočia. V rámci rozmiestnenia detských inhumácií na pohrebisku nebola pozorovaná žiadna ich koncentrácia, čo tak isto platí aj pre hroby dospelých (pozri plán).

Ani podľa inventára sa detské hroby nijako neodlišovali od hrobov dospelých. U detí by sme predpokladali, že v ich hrobách sa budú nachádzať aj predmety, ktoré by sme mohli označiť za hračky. S hračkami v hrobách sa však stretávame len veľmi výnimočne (známa je napríklad bábika z Emony – Petru, 1972, 123, pl. 115 : 2). V hrobe LXXVII sa síce našli dve hracie kocky, ale tie sa vyskytujú aj v hrobách dospelých – v Gerulate napríklad v žiarovom hrobe 97. V literatúre sa občas uvádzajú sklenené nádoby vo tvare vtáka ako fľaše pre kojencov. Predpokladali by sme teda ich výskyt v hrobách malých detí. Poznáme aj také nálezy, napríklad z neďalekého Carnunta. Tamojšia fľaštička je však veľmi krehká, tenkostenná a nehodí sa preto na kŕmenie (Gassner, 1999, 91). Problémom je, že s týmito nádobami sa stretávame aj v hrobách dospelých. V Gerulate detské inhumácie obsahujú pomerne veľa sklenených balsamarií (v niektorých hrobách bolo aj 8 kusov), ale ani jednu „kojeneckú“ fľašu. Naopak, poznáme ju zo žiarového hrobu dospelého (Pichlerová, 1981, 345). Nech už bola ich funkcia akákoľvek, ako predmet charakteristický pre detské hroby neprichádzajú do úvahy.

Príčiny inhumácie na území Rímskej ríše boli rôzne (nemajetní, zločinci, okolnosti smrti, orientálci..., bližšie k problematike pozri Krekovič, 1991, 78). Položili sme si otázku, či detské hroby „zapadajú do schémy“ inhumácie dospelých, a overovali sme niekoľko možných príčin tohto spôsobu pochovávania.

CHUDOBA

Z hľadiska hrovej výbavy možno konštatovať, že žiarové hroby v Gerulate (dospelých i detí) boli v priemere bohatšie než kostrové. Iba 5,9 % kremácií neobsahovalo žiadne prílohy – oproti 41,3 % pri inhumáciách. Len v žiarových hrobách sa vyskytovala terra sigillata a bronzové nádoby. Pomer iných nálezov vyzeral takto (kremácie : inhumácie): mince 12,5 : 6,3 %, sklenené nádoby 26,2 : 18,5 %, lampičky 25,6 : 12,5 %. Najbohatšie hroby na pohrebisku boli žiarové. 28 % kremácií obsahovalo mincu alebo viac než 5 predmetov oproti 10 % takto vybavených inhumácií. Kostrové hroby teda poukazujú na možnosť, že časť takto pochovanej populácie by mohla patriť k chudobnejším vrstvám.

Podrobnejší pohľad na detské hroby však túto interpretáciu nepotvrďuje. Sú síce v priemere trochu chudobnejšie vybavené ako hroby dospelých v rámci oboch rítov, ale v prípade inhumácií je situácia mierne odlišná. Zo 48 dospelých inhumácií 24 (50 %) neobsahovalo žiadne nálezy, kým z 33 detských hrobov – len 9 (27,2 %). Hroby dospelých neobsahovali ani mince, kým tie sa nachádzali v 4 detských hrobách. Pomer nálezov sklenených nádob a lampičiek bol 30,3 : 10,4 %, resp. 21,2 : 6,3 % v prospech hrobov detí. Aj v drevených rakvách bolo pochovaných viac detí než dospelých (30,3 : 10,4 %). V rámci inhumácií teda deti patrili v priemere k bohatšie vybaveným hrobom jedincov. Chudobu ako príčinu detských inhumácií môžeme pripustiť iba v niektorých prípadoch.

Ak pozostalí nemali dosť prostriedkov na kremáciu, telo jednoducho uložili do zeme, často bez akýchkoľvek príloh. To sa, samozrejme, mohlo týkať aj detí.

DEKLASOVANÉ VRSTVY SPOLOČNOSTI

Časť inhumovaných jedincov mohla patriť ku spoločenskej spodine (k rôznym previnilcom, prípadne otrokom), ktorá si nezaslúžila vtedy obvyklý a plnohodnotný obrad kremácie. Tento predpoklad však ostáva len vo forme hypotézy, ktorú v Gerulate nemožno dokázať. Predpokladali by sme, že aspoň v niektorých prípadoch by usmrtení zločinci boli spútaní, čo sa nedá preukázať. Samozrejme, v prípade hrobov detí možno túto príčinu vylúčiť.

PRISŤAHOVALCI Z VÝCHODU, RESP. PRÍVRŽENCI VÝCHODNÝCH KULTOV

V Panónii badáme masívnejší príviv prisťahovalcov z východu najmä po markomanských vojnách. Pre nich, ako aj pre miestnych prívržencov východných kultov, je tiež charakteristická inhumácia. Aj v Gerulate máme doložených orientálcov (sem zaraďujeme aj Grékov, keďže i tam prevládal inhumačný rítus) a zároveň aj existenciu prívržencov Jupitera Dolichéna – podľa epigrafických pamiatok datovaných do konca 2. až do prvej tretiny 3. storočia (Hošek, 1984, 139). Dospelí i detskí jedinci tejto komunity mohli byť pochovaní inhumačným spôsobom. Vzhľadom na to, že pohrebisko II je datované najmä do konca 1. a do 2. storočia a datovateľné inhumácie detí patria najmä do prvej polovice 2. storočia (jeden hrob je z konca 1. a jeden z konca 2. storočia), nepredpokladáme, že takto boli pochované deti tejto skupiny populácie.

NOVORODENCI

V prípade inhumácie novorodencov sa často cituje dielo *Naturalis historia*, kde Plinius (NH VII, 15) hovorí, že nebýva zvykom spaľovať deti, ktoré ešte nemajú zuby („*Hominem prius quam genito dente cremari mos gentium non est*“). Na pohrebisku v raetskom Cambodune bolo nezvyčajne veľa detských hrobov (52 kremácií a 51 inhumácií z 337 hrobov) pričom v rámci inhumácií prevládali práve malé deti (32 hrobov – Mackensen, 1978, 145). Aj spomínaný autor sa odvoláva na Plinia, ale domnievam sa, že správy antických autorov, týkajúce sa starovekej Itálie republikánskeho či ranocisárskeho obdobia nemožno nekriticky preberať a aplikovať na pomery v provinciách. V pohrebnom ríte neexistovali prísne záväzné pravidlá platné pre celú Rímsku ríšu. V provinciách, najmä pohraničných, žilo etnicky heterogénne obyvateľstvo (vojaci aj civili), ktoré v rámci pohrebného rítu zachovávalo do určitej miery svoje zvyky, prinesené z oblastí, odkiaľ pochádzalo. Aj domorodci (keltského či panónskeho pôvodu) mali v určitých regiónoch svoj vlastný pohrebný habitus a stopy po nich sa strácajú až po Markomanských vojnách. Romanizácia teda v niektorých sférach prebiehala veľmi pomaly a Rimania tomu nechávali voľný priebeh. U podrobeného obyvateľstva tolerovali praktizovanie domorodého náboženstva i pohrebného rítu.

Cambodunum predstavuje z hľadiska vysokého počtu pochovaných malých detí výnimku, hoci ani tam nie sú všetky inhumované deti vo veku niekoľkých mesiacov. V Gerulate bol priemerný vek pochovaných detí 7,2 roka, pričom malé deti do 1 roka boli iba 2. Teoreticky by sme mohli predpokladať, že niektoré hroby, kde boli kosti strávené, patrili takisto malým deťom, isté však je, že medzi zachovalými jedincami vysoko prevažujú deti vo veku *infans II*. Faktor „bezzubosti“ ako príčinu inhumácie detí môžeme v provinciách s najväčšou pravdepodobnosťou považovať za výnimočný.

OKOLNOSTI SMRTI, TRADÍCIA A INÉ

Tieto príčiny pravdepodobne tiež hrali určitú úlohu v prípade inhumácie dospelých i detí, len ich veľmi ťažko možno archeologicky preukázať. Najmä okolnosti smrti ako príčina odlišného zaobchádzania s telom sú sporadicky doložené takmer od najstarších čias až po novovek. Práve v súvislosti s deťmi A. Navrátilová (2007, 130) na základe etnografických pozorovaní uvádza odlišný spôsob pochovávaní v prípade násilnej či neprirodzenej smrti. Čo sa rodinných zvyklostí týka, skutočnosť, že niektoré rody podľa správ antických autorov tradične pochovávali nespálené telá napriek prevládajúcej kremácii, platí skôr pre Itáliu než pre provincie.

GERULATA – CARNUNTUM

Z hľadiska porovnania výsledkov z Gerulaty sme využili aj relatívne nedávno publikované bi-rituálne pohrebisko južne od civilného mesta v Carnunte (Ertel a i., 1999). Našlo sa tam 194 hrobov – 116 kremácií (59,8 %) a 78 inhumácií (40,2 %). Medzi inhumáciami sa nachádzalo aj 14 hrobov so sarkofágmi, ktoré boli – až na 1 výnimku – vylúpené, okrem toho pravdepodobne patria do mladšej doby cisárskej, takže pre ďalšiu štatistiku s nimi nepočítame. Aj ostatné hroby boli v mnohých prípadoch porušené, pravdepodobne ešte v antike. Ak nepočítame sarkofágy, hrobov s nespálenými telami bolo 64 (35,6 %), z tohto množstva bolo 25 (39,1 %) detí. Tento údaj je veľmi blízky detským inhumáciám v Gerulate (41,3 %). Aj v Carnunte sa potvrdilo, že téza o inhumácii najmä malých detí bez zubov je neudržateľná. Nachádzalo sa tu síce viac novorodencov ako v Gerulate, ale priemerný vek pochovaných detí bol 5,2 roka (v Gerulate 7,2). I tu boli inhumácie všeobecne chudobnejšie vybavené ako kremácie, vo všeobecnosti však boli na rozdiel od Gerulaty v priemere bohatšie. Inhumácií bez nálezov bolo v Gerulate 41,3 % kým v Carnunte – len 21,9 %. Z tohto množstva až 50 % tvorili detské hroby, kým v Gerulate to bolo 27,3 %. Príčiny niektorých rozdielov mohli byť spôsobené aj rozdielnym charakterom pohrebísk zo sociálneho hľadiska. Carnuntum bolo významným centrom, sústreďovali sa tu bohatšie vrstvy spoločnosti, o čom svedčia napríklad aj hrobky či sarkofágy, ktoré v Gerulate chýbajú. V hrobkách bolo niekedy i viac tiel – ak bolo medzi nimi dieťa, počítame to za detský hrob. Zo sociálneho hľadiska aj vojaci légie z Carnunta stáli vyššie než vojaci auxilie z Gerulaty.

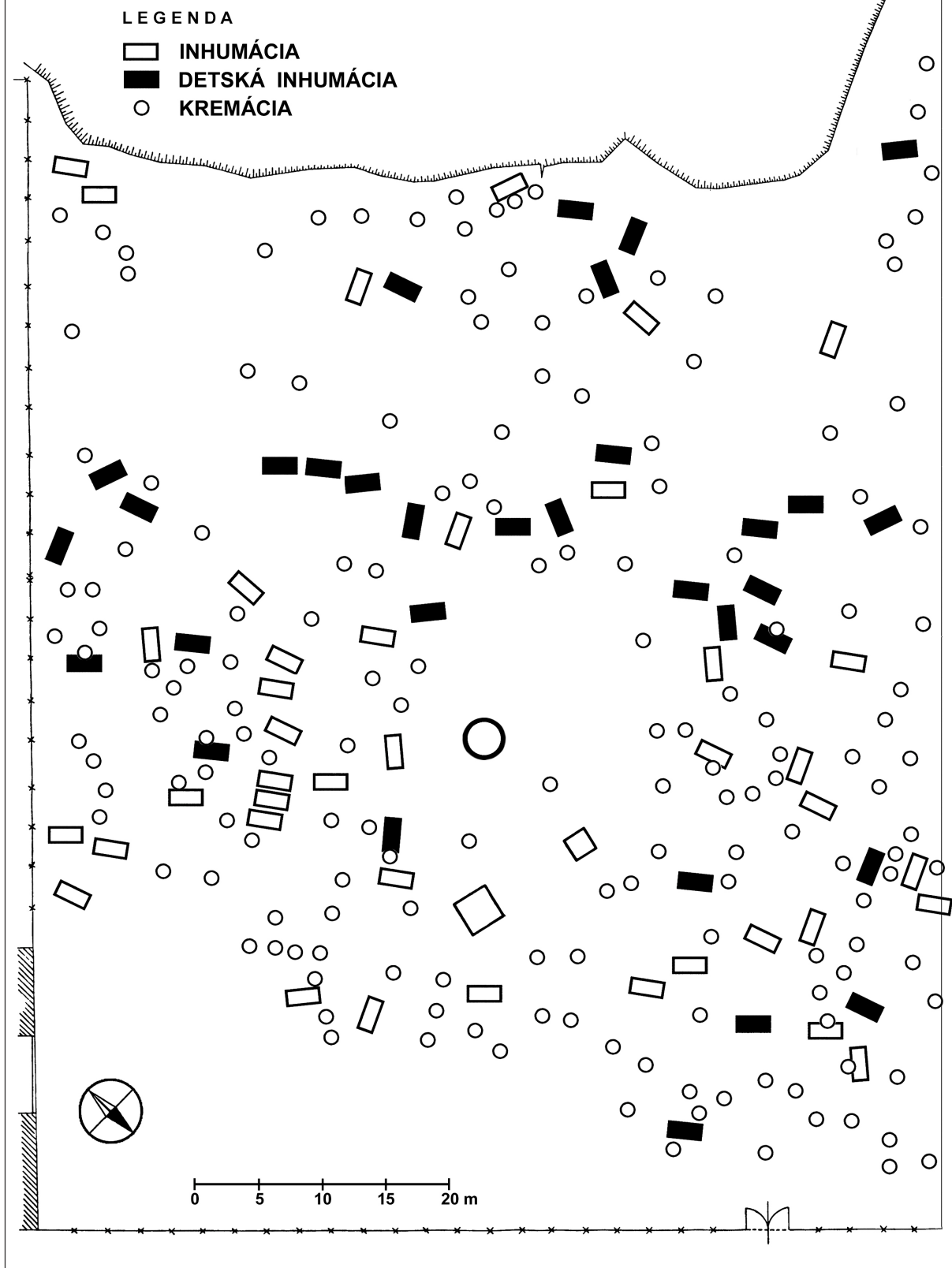
Celkovo však aj pohrebisko v Carnunte potvrdzuje, že inhumáčny rítus bol uplatňovaný chudobnejšími členmi spoločnosti a v rámci detských hrobov sa netýkal len malých detí. Príčinu inhumácií detí, samozrejme, nemožno jednoznačne interpretovať, v prípade limitných pohrebísk by prichádzala do úvahy aj ďalšia skutočnosť týkajúca sa detí. Medzi detskými inhumáciami mohli značné percento tvoriť nelegálne deti vojakov. Ako je známe, vojaci sa až do čias Septimia Severa nemohli ženiť a ich prípadní potomkovia z hľadiska rímskeho práva neboli legálni. Tento fakt mohol spôsobiť, že takýmto deťom bol odopretý plnohodnotný pohreb vo forme kremácie.

Počas 3. storočia nastáva postupná zmena v pohrebnom ríte a prechod k inhumácii v celej Rímskej ríši. Detské hroby zo 4. storočia sa už nijako neodlišujú od hrobov dospelých, čo dokladá aj pohrebisko I v Gerulate (Kraskovská, 1974). Prípadné odlišnosti boli pravdepodobne vyjadrené len vo forme odlišných rituálov, ktoré sa archeologicky nedajú zachytiť.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0197/08.

Do tlače odporučil: PhDr. Vladimír Varsík, PhD.

GERULATA - POHREBISKO II

Obr. 1. Rusovce – Gerulata, pohrebisko II.

LITERATÚRA

- ERTEL, Ch. a i.: Untersuchungen zu den Gräberfeldern in Carnuntum. Band 1: Der archäologische Befund. RLIÖ 40, Wien, 1999.
- GASSNER, V.: Zu den Beigabensitten. In: ERTEL, 83-101.
- HOŠEK, R.: Tituli latini Pannoniae superioris annis 1967 – 1982 in Slovacia reperti. Praha, 1984.
- KRASKOVSKÁ, Ľ.: Gerulata – Rusovce. Rímske pohrebisko I, Bratislava, 1974.
- KREKOVIČ, E.: Skelettgräber der älteren römischen Kaiserzeit im Licht der Funde aus Gerulata. In: Carnuntum Jahrbuch 1991. Wien, 1992.
- MACKENSEN, M.: Das römische Gräberfeld „Aus der Keckwiese“ in Kempten. Kallmünz, 1978.
- NAVRÁTILOVÁ, A.: Dětský pohřeb v kontextu ritualizace smrti (Z etnologických pramenů 19. a 20. století). ŠZ AÚ SAV 42, 2007, 127-140.
- PETRU, S.: Emonske nekropole. Ljubljana, 1972.
- PICHLEROVÁ, M.: Gerulata – Rusovce. Rímske pohrebisko II. Bratislava, 1981.

Summary

Children in Gerulata

Author analyses the graves of children in the Roman cemetery II dated from the end of 1st to the beginning of 3rd century AD in Bratislava – Rusovce. The cemetery belonged to the auxiliary fort Gerulata. 249 graves were excavated (not the whole cemetery) – among them 81 inhumations (32,5 %). To children belonged 42 graves (16,9 %) – 33 were inhumations. On average the inhumation graves were less furnished with grave goods than cremations. This fact is documented also in the nearby cemetery in Carnuntum (Ertel a i. 1999). In search for the reasons of inhumation rite in case of children the author sets a new interpretation (except of reasons which are valid also for the inhumation graves of adult persons like poverty, religion...). Part of inhumation graves could belong to children of soldiers which were illegal according to Roman law.